

DOI: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2019/6\(25\)/2](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2019/6(25)/2)

УДК 338.23.323.2 : 351.862.4

JEL CLASSIFICATION: A13, O15, J11, J18

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА – ДОМІНАНТА НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ КРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД)

SOCIAL SAFETY – THE DOMINANT OF NATIONAL INTERESTS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT (CONCEPTUAL APPROACH)

Віра КУЦЕНКО,

доктор економічних наук,

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку

Національної академії наук України», Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-0744>

Vira KUTSENKO,

Doctor of Economic Sciences,

Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-0744>

Олена ГАРАЩУК,

доктор економічних наук,

Державна служба якості освіти України, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Olena GARASHCHUK,

Doctor of Economic Sciences,

State service of education quality of Ukraine, Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Олексій ТОПЧІЙ,

кандидат економічних наук,

докторант Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Oleksiy TOPCHIY,

Candidate of Economic Sciences,

Doctoral candidate Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Досліджено теоретичні та методологічні аспекти соціальної безпеки в контексті сталого розвитку. Розкрито сутність цієї категорії та її складових, а також найважливіші чинники, які впливають на її рівень. Оцінено стан соціальної безпеки в Україні та визначено можливі загрози. Обґрунтовано підходи до формування умов для соціальної безпеки, що сприятиме сталому соціально-економічному розвитку.

Ключові слова: соціальна безпека, загроза, небезпека. сталий розвиток.

The article notes that humanity has realized the need for changes in the social paradigm, in particular in the context of the transition to sustainable development. In this regard, the theoretical and methodological aspects of social safety in the context of sustainable development are investigated; reveals the essence of the category "social safety" and its components. It is emphasized that social safety, which covers all spheres of human life – social, economic, environmental and guarantees the safety of society from various types of threats. The most important factors affecting the provision of social safety are also considered, the leading place among which is occupied by those that are of a socio-economic nature. These factors ensure the avoidance of social deformations and imbalances in human life, the infringement of his vital interests.

An assessment is made of the situation in Ukraine regarding social safety, and in this regard, possible threats are identified. Among these threats, it is especially noted that Ukraine stands out for its low birth rates and a high mortality rate, that is, it has a significant excess of mortality over fertility. An important statement is that the formation of social safety is not only the overcoming of existing problems and threats, but, above all, the formation of tools to prevent and protect society from their onset. Considerable attention is paid to the substantiation of approaches to the formation in our country of conditions for ensuring social safety, taking into account the principles of sustainable development of human civilization and its scientifically sound balance. Among these principles are noted – the acquisition of new knowledge by employees; priority development of the social sphere; implementation of an active regulatory policy of the state to ensure social guarantees, which should take into account the concentration of state resources on the satisfaction of priority social interests; creating an effective mechanism for achieving social safety. All this should contribute to sustainable socio-economic development.

Key words: social safety, threat, danger. sustainable development.

Наука не є і ніколи не буде завершеною книгою. Кожний важливий успіх приносить нові питання. Будь-який розвиток виявляє з часом все нові і більш глибокі труднощі.

А. Ейнштейн

Постановка проблеми. У Конституції України наша держава визначається як соціальна. Це, зокрема, передбачає високий рівень соціальної безпеки, метою якої є формування та підтримка умов для розвитку особистості, захисту прав та інтересів громадян і суспільства, що й належить до найважливішої функції соціальної держави. Виходячи із цього, соціальну безпеку слід розглядати як домінуючу національних інтересів. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризується загостренням загроз у цій сфері та державі загалом, адже без високого рівня соціальної безпеки неможливий сталий розвиток, що нині є магістральним напрямом суспільного прогресу. Саме тому проблеми безпеки необхідно досліджувати в контексті сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем соціальної безпеки та сталого розвитку звертали свої погляди багато науковців, зокрема: О. Білорус, З. Верналій, Л. Весельська, І. Гнибіденко, В. Горшков, К. Гуза, О. Давидюк, Н. Дагбаєва, С. Дерябо, О. Дзятківська, В. Еліас, Ю. Зайцев, А. Захлібний, В. Кириленко, Н. Коленда, К. Кондратьєв, Н. Корякіна, Є. Крихтік, К. Лосев, П. Маслюківська, В. Онищенко, В. Паламарчук, В. Панов, Ю. Порохнявий, В. Похилюк, Н. Рясна, С. Степаненко, А. Хлоп'єв, В. Ясвін та багато інших, що зробили вагомий внесок у розробку проблем, пов'язаних із сталим розвитком загалом і гарантуванням соціальної безпеки зокрема.

Проте і дотепер в Україні вони не досягли рівня, який відповідав би суспільним запитам. Тому **метою статті** є аналіз та оцінка сучасного стану соціальної безпеки в контексті сталого розвитку нашої держави з подальшим обґрунтуванням концептуальних підходів до його поліпшення.

Виклад основного матеріалу. Категорія *соціальна безпека* трактується науковцями по-різному. Узагальнюючи різні підходи, можна говорити про те, що вона передусім гарантує захищеність суспільства від різного виду загроз. Її складові загалом охоплюють усі сфери життєдіяльності людини як члена

суспільства – соціальну, економічну та природно-екологічну, що формує загальне поле суспільної діяльності. Тобто соціальна безпека за своїми складовими в цілому відображає структуру сталого розвитку і в цьому контексті обумовлює узгодженість чинників, які впливають на відповідні процеси. Однак серед них провідне місце посідають саме ті, які мають соціально-економічний характер, тобто забезпечують уникнення соціальних деформацій та диспропорцій у життєдіяльності людини, ущемлення її життєво важливих інтересів.

Наразі людство усвідомило необхідність змін соціальної парадигми, зокрема в умовах переходу до сталого розвитку. Нова парадигма повинна спрямовуватись на те, щоб усі соціально-економічні принципи та явища розглядались з урахуванням сталості людської цивілізації й науково обґрунтованої збалансованості. Це передбачає постійне прагнення працівників оволодівати новими знаннями, сприяючи успішному вирішенню існуючих та попередженню виникнення інших економічних, екологічних і соціальних проблем. Відповідно, набуває пріоритетності соціальна сфера, що потребує досягнення високого рівня якості та доступності її послуг, підвищення іміджу та соціального статусу працівників згідно з європейськими стандартами, сприяючи забезпеченню умов для сталого розвитку нашої країни.

Соціальна сфера є базовим елементом трансформації суспільства в напрямі сталості, що при здійсненні активної регулюючої державної політики являє собою важливий інструмент, який дає змогу ефективно реагувати та попереджувати появу небезпечних соціальних явищ, нейтралізувати їхній негативний вплив на перебіг соціальних процесів, а також досягати стану соціальної безпеки.

У результаті своєчасного дослідження та оцінки загроз соціальній безпеці можна сформулювати пріоритети державної політики в царині соціальних гарантій для запобігання негативному впливу соціальних ризиків із зниженням рівня небезпек. При цьому слід урахувувати, що надмірний розвиток системи соціальних гарантій

спричиняє зростання серед населення утриманських настроїв. Окрім цього, значне підвищення соціальних видатків сприяє високій інфляції та уповільненню економічного розвитку країни.

Тому фінансування державою соціальних гарантій має відбуватися, зважаючи на такі критерії, як концентрація ресурсів на задоволенні пріоритетних соціальних інтересів, що передбачає їх відповідне оцінювання, а також достатність обсягів для забезпечення нейтралізації або відведення загроз соціальним інтересам як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Зазначене передбачає створення дієвого механізму досягнення соціальної безпеки через фінансування соціальних гарантій у рамках цілеспрямованої політики захисту соціальних інтересів кожного громадянина та суспільства загалом.

Формування соціальної безпеки – це не лише подолання наявних проблем і загроз, а й насамперед розробка інструментів упередження, убезпечення суспільства від їхнього настання. Саме на це слід спрямовувати ефективну соціальну політику.

Відповідна парадигма в зазначеному аспекті повинна орієнтуватися на подолання протиріч, які створюють загрози соціальній безпеці.

Протилежна ситуація – соціальна небезпека – є об’єктивною можливістю негативного впливу на соціальний організм, унаслідок чого йому може бути завдано суттєвої шкоди, що призведе до втрати здатності відтворювати свою соціально-економічну totoжність або появи небажаних характеру і форм його розвитку.

До найважливіших індикаторів стану соціальної безпеки в контексті сталого розвитку належать демографічні показники природного руху населення, передусім народжуваності й смертності. Україна серед сусідніх держав виділяється низькими показниками першої та високими – другої, тобто значним перевищенням смертності над народжуваністю. Щоправда, наприклад, для Волинської, Закарпатської, Рівненської областей і столиці України характерна позитивна тенденція, тобто коефіцієнт смертності є дещо нижчим (рис. 1).

Рис. 1. Регіональні відмінності показника загального коефіцієнта народжуваності в Україні, 2018 р. (розроблено за даними [1, с. 104])¹

¹ Тут і далі: крім тимчасово окупованих АРК і м. Севастополь. Даних щодо Донецької та Луганської областей немає.

У решті ж регіонів, навпаки, коефіцієнт смертності суттєво перевищує народжуваність. Особливо це стосується Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Полтавської, Сумської,

Хмельницької, Черкаської і Чернігівської областей (рис. 2). Іншими словами, у зоні загроз знаходяться коефіцієнти народжуваності та смертності у переважній більшості регіонів України.

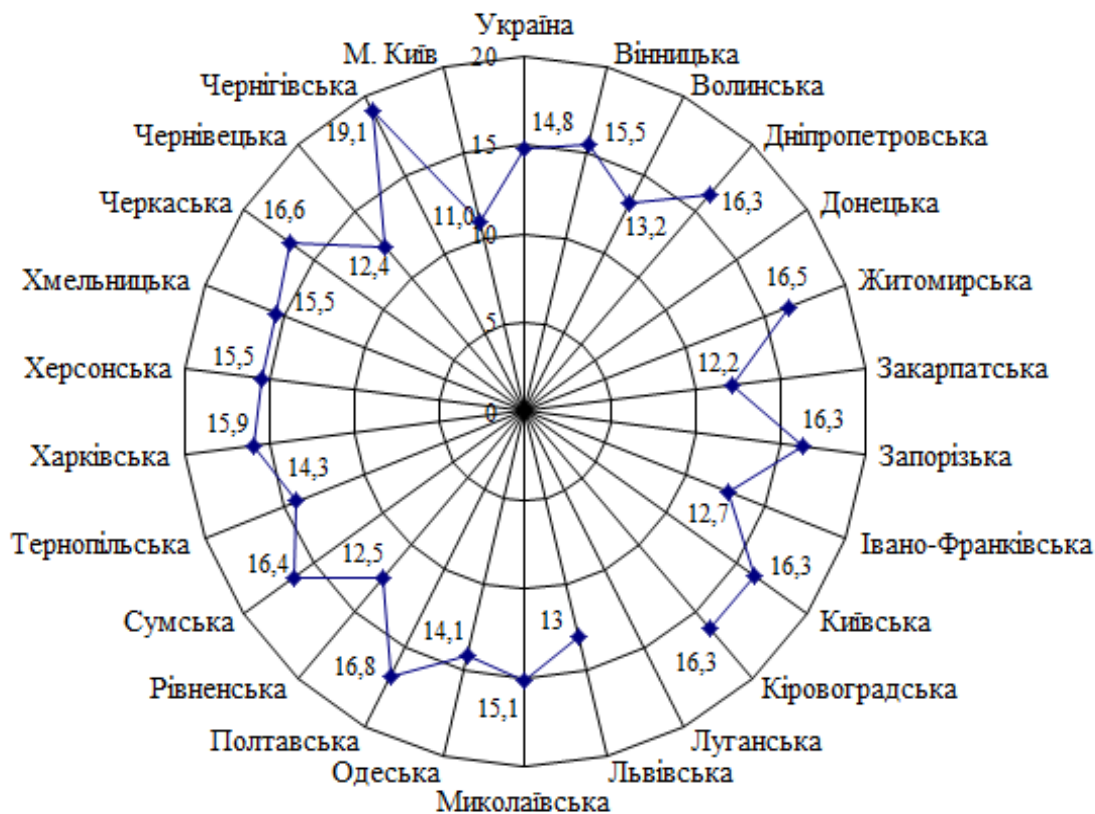

Рис. 2. Регіональні відмінності показника загального коефіцієнта смертності в Україні, 2018 р. (розроблено за даними [1, с. 104])

Загрозливими залишаються й показники зайнятості працездатного населення, що спричинено відсутністю робочих місць. Це, у свою чергу, негативно позначається на життєвому рівні населення, стані його здоров'я, рівні соціальної безпеки країни в цілому. Найвищий індекс рівня соціальної безпеки характерний для столиці України (0,800), а найнижчий – Житомирської, Кіровоградської, Сумської, Тернопільської і Чернігівської областей, де він у кілька разів менший [2].

Затверджена Указом Президента України «Стратегія національної безпеки України» передбачає вирішення нагальних демографічних та соціальних проблем на основі комплексних заходів, спрямованих на: формування і зміцнення середнього класу; подолання бідності; гармонізацію національних стандартів якості життя громадян з європейськими; створення умов

для зміцнення здоров'я нації та зниження рівня смертності населення; забезпечення доступності якісних послуг для всіх верств населення; запобігання відтоку за кордон кваліфікованих працівників тощо [3].

Серед основних завдань покращення умов життєдіяльності людини варто виділити такі: стимулювання створення нових робочих місць та зниження безробіття; розвиток соціальної сфери як однієї з пріоритетних; забезпечення гарантованого мінімального доходу населення та продовольчої безпеки (фізичний й економічний доступ до продуктів харчування); здійснення профілактики захворювань; забезпечення доступності чистої питної води і повітря; гарантування свободи від фізичного насильства та погроз, захисту головних прав і свобод людини.

Важливим є те, що «Стратегією національної безпеки на період до 2020

року» передбачено необхідність визначення напрямку соціально-економічного піднесення на досягнення європейських стандартів умов життя в Україні шляхом сталого соціо-еколого-економічного розвитку, у тому числі соціальної сфери; збереження безпеки суспільства, держави, громадян; посилення відповідальності за забезпечення соціальної справедливості тощо.

Процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, висувають усе нові вимоги щодо соціальної безпеки і сталого розвитку. Практика підтверджує, що їх успішному задоволенню сприяє використання комп'ютерних та інформаційних технологій, які дають можливість забезпечити своєчасність прийнятих рішень з управління підприємством в умовах цифрової економіки; домогтися управління за рахунок своєчасного представлення необхідної інформації керівникам усіх рівнів з єдиної інформаційної бази; погоджувати рішення, що приймаються на різних рівнях управління і в різних структурних підрозділах; за рахунок інформованості управлінського персоналу про поточний стан економічності об'єкта забезпечувати зростання продуктивності праці, скорочення виробничих утрат [4].

Поширення інформаційних технологій водночас обумовлює постановку питання про інформаційну безпеку, що являє собою захищеність життя, важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через невчасність або невірність інформації, негативний інформаційний вплив, несанкціоноване розповсюдження використання та порушення цілісності, конфіденційності й доступності інформації. Зрозуміло, що існують загрози й інформаційній складовій соціальної безпеки, зокрема: протизаконна діяльність окремих економічних структур у сфері формування, поширення та використання інформації; порушення встановлених регламентів щодо збору, обробки та передачі інформації; навмисні дії та ненавмисні помилки персоналу інформаційних систем і недоліки в їх проектуванні; відмова технічних засобів і збої програмного забезпечення в інформаційних і телекомунікаційних системах [5].

Вирішення проблем соціальної безпеки, у тому числі через систему інформаційної безпеки, можливо шляхом: удосконалення нормативно-правової бази гарантування

безпеки у сфері інформації, протидії комп'ютерній злочинності, захисту персональних даних, а також правоохоронної діяльності; підвищення рівня координації роботи державних органів щодо виявлення, оцінки та прогнозів загроз інформаційній безпеці, запобігання таким загрозам і забезпечення ліквідації їх наслідків; здійснення міжнародного співробітництва з цих питань; створення швидкофункціональної інформаційної структури та захист критичних елементів. У цьому зв'язку досить ефективним є використання так званих хмарних технологій, що дає змогу покращити результативність діяльності у сфері соціальної безпеки, якість наданих послуг соціальною сферою, тим самим сприяючи поліпшенню її стану відповідно до вимог часу.

Підвищення якості послуг, модернізація соціальної сфери відіграють велику роль у нейтралізації загроз соціальній безпеці. При цьому важливо враховувати економічні можливості країни та необхідність запобігання загрозам іншим видам безпеки. Таким чином, стратегія соціальної безпеки повинна виходити із соціально-економічних реалій, базуючись на засадах забезпечення конституційно визначених соціальних гарантій реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку в нерозривній єдності з євроінтеграційними та глобалізаційними орієнтирами України.

Пріоритетними цілями стратегії соціальної безпеки в контексті сталого розвитку визначено:

- посилення ролі доходів від трудової діяльності як основного джерела грошових доходів населення та стимулу до трудової активності працівників;
- забезпечення справедливого розподілу доходів через удосконалення системи оподаткування особистих доходів (посилення прогресивних ставок податку на доходи фізичних осіб, ліквідація окремих податкових пільг, розширення податкової бази за рахунок оподаткування комерційної нерухомості);
- посилення ролі страхових механізмів у захисті громадян від ризиків ринкової системи;
- гарантування рівного доступу до суспільних послуг, охорони здоров'я, освіти, духовно-культурного та фізичного розвитку;
- забезпечення стабільного фінансування

галузей соціальної сфери та цільових соціальних програм;

- створення умов для повноцінної життєдіяльності вразливих верств населення.

Разом із тим гарантування соціальної безпеки передбачає насамперед спрямування необхідних ресурсів, зважаючи на економічні можливості й суспільні очікування, адже саме держава гарантує кожному громадянину певний рівень безпеки, як і необхідні доходи, що дають можливість відтворювати власну робочу силу. Це передусім стосується заробітної плати, функціями якої є задоволення потреб не лише власне працівника, але і членів його сім'ї. Наявність соціальної безпеки передбачає також недопущення надмірної диференціації трудових доходів населення.

Висновки. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризується загостренням загроз соціальній безпеці, що є несприятливим для розвитку особистості, захисту інтересів громадян, прав та інтересів особи, суспільства та держави. Це також перешкоджає реалізації принципів сталого розвитку в соціально-економічному житті країни. Тому можливо констатувати, що саме із соціальною безпекою пов'язані сталий розвиток, безпека держави та суспільства, забезпечення соціальної справедливості тощо.

Серед чинників, які впливають на процеси гарантування соціальної безпеки, найбільш важливими є соціально-економічні. При цьому пріоритетного характеру набуває розвиток соціальної сфери, що є також вагомим інструментом державної політики стосовно як соціальної безпеки, так і реалізації сталого розвитку.

Індикаторами стану соціальної безпеки є передусім такі, які пов'язані з базовими соціально-демографічними явищами. Аналіз зазначених індикаторів свідчить про невисокий рівень соціальної безпеки в сучасній Україні.

Оцінка загроз соціальній безпеці дає можливість визначити пріоритетні напрями державної політики щодо нейтралізації соціальних ризиків та зниження рівня відповідних небезпек, серед яких сьогодні необхідно зважати на питання інформаційної безпеки. На вирішення вказаних завдань спрямована нинішня «Стратегія національної безпеки України».

Список використаних джерел

1. Природний рух населення України за 2018 рік : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України; відп. за випуск М.Б. Тімоніна. – К., 2019. – 108 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/06/zb_prnU_2018.pdf.

2. Вахович І.М. Оцінка рівня соціальної безпеки регіонів України в умовах модернізації економіки [Електронний ресурс] / І.М. Вахович, М.І. Купира // Глобальні та національні проблеми економіки / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2017. – Вип. 16. – С. 534–537. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/107.pdf>.

3. Указ Президент України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

4. Мозговий Н.Д. Сучасні інформаційні системи управління, їх впровадження та використання на українських підприємствах / Н.Д. Мозговий, Г.Ю. Кобилянська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 12. – С. 151–157.

5. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

References

1. State Statistics Service of Ukraine (2019). *Pryrodnyy rukh naseleण्याy Ukrainy za 2018 rik. Statystychnyy zbirnyk* [Natural movement of the population of Ukraine for 2018. Statistical collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/06/zb_prnU_2018.pdf [in Ukrainian].

2. Vakhovych, I.M., & Kupyra, M.I. (2017). *Otsinka rivnya sotsial'noyi bezpeky rehioniv Ukrainy v umovakh modernizatsiyi ekonomiky* [Assessment of the level of social security of Ukrainian regions in conditions of economic modernization]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. 16, 534-537. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/107.pdf> [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrainy» vid*

6 travnya 2015 roku «Pro Stratehiyu natsional'noyi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine. «On the Decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine» of 6 May 2015 «On the National Security Strategy of Ukraine»] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].

4. Mozhovyyi, N.D., & Kobylans'ka, H.Yu. (2012). Suchasni informatsiyni systemy upravlinnya, yikh vprovadzhennya ta vykorystannya na ukrayins'kykh pidpryyemstvakh [Modern management

information systems, their implementation and use in Ukrainian enterprises]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 12, 151–157 [in Ukrainian].

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2018). Zakon Ukrainy «Pro natsional'nu bezpeku Ukrainy» vid 21.06. 2018 r. № 2469-VIII [Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» dated 2.06.2018 No. 2469-VIII] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30 серпня 2019 року